

„Errores scientifici et historici“ u nadahnutim knjigama i „citationes tacitae.“

Na kritiku u „Bog. Smotri“ br. 1., 2. g. VII. pa dalje

Odgovara: U. Tališa.

Otrag deset godina dao sam ponapose tiskati jedan mali dio moje studije, koju sam objelodanio u »Katoličkom Listu« u Zagrebu g. 1907. i 1908., a ta je studija nosila naslov: »Mit i povjest, kritika i hiperkritika u Evanđjelskoj povjesti«. Istrgnuti pak dio izašao je sa naslovom »Errores scientifici et historici« u nadahnutim knjigama i »citationes tacitae«. Pitanje, kojim se je bavila ta moja mala knjižica, bilo je ovako oštro označeno i precizirano:

1. Pod utjecajem Božje inspiracije mogu li biti »errores« u sv. knjigama?

2. Ako u Bibliji ne mogu biti »errores«, jer bi u tomu slučaju sam Bog bio »auctor erroris«, tada ta »immunitas ab errore« u sv. knjigama ima li se protegnuti na sve, što je u Bibliji, ili samo na ono, što spada **ad fidem et mores**?

3. Ako »immunitas ob errore« obuhvata samo neke dijelove Biblije, naime samo što se odnosi »ad fidem et mores«, tada kako se može ta nauka svesti u sklad sa Enciklikom Pape Leona XIII. »Providentissimus« i II. propozicijom, koja je osugjena u »Syllabus-u« Pija X., a formulirana je ovako: »Inspiratio divina non ita ad totam scripturam extenditur, ut omnes et singulas ejus partes ab omni errore praemuniat«?

4. Ako se pak »immunitas ab errore« ima protezati na sve ne izostavljajući ni pitanja znan-

stvena, historijska i druga, u tomu slučaju, kako se mogu dovesti u sklad »errores historici i scientifici«, koji se nekim čine očititi u sv. Pismu, sa nepogrješivosti Boga, koji je »auctor libri«?

Da se riješi ovo ovako precizirano pitanje, to jest, da se »immunitas ab errore« cijele Biblije dovede u sklad sa »errores scientifici et historici«, koji se čine nekima, da su u Bibliji; pokušali su neki to učiniti s tako zvanim »citationes tacitae«.

U prvom dijelu moje knjižice ja sam se osvrnuo na »citationes tacitae« i pokazao sam, da i ako su one jako zgodno sredstvo, da zaštite hagiografa od pogriješaka, naročito historijskih, koje neki vide dajbar na prvi pogled u Bibliji, i da odvrate sa hagiografa svaku odgovornost za te pogriješke; ipak da se te citacije, kako ih neki shvaćaju, ne smiju pripustiti u Bibliji, jer se tomu protivi odgovor Komisije »de Re Biblica«, pa osim drugih razloga, da se tomu opire i to, što kada jedan pisac unosi u svoje djelo tugju citaciju, vjerovatno je, da on i jamči tim za istinitost sadržaja te citacije i na sebe prima odgovornost. A u slučaju, da ne odgovara za istinitost sadržaja te citacije, mora to čitaocu iskazati ili izrijeckom ili kojim drugim sličnim načinom.

U drugomu dijelu svoga djelca iznio sam mišljenje, kojim sam pokazao, da »errores scientifici et historici«, što se nekima čine da su očititi u Bibliji i da se odatle nikako ne mogu odstraniti, već ako se tu ne pripuste »citationes tacitae«, nijesu u Bibliji niti u pameti hagiografa, već da su ti »errores« u pameti onoga, koji čita Bibliju; a to stoga, što takovi ne shvaćaju hagiografe: u njima naime nalaze da su nešto kazali, što oni nijesu kazali niti namjeravali kazati.

Ovo mišljenje naslonio sam na tri principa, koja sam uzajmio u sv. Augustina i u Enciklike Leona XIII. »Providentissimus«; ili bolje sva su ta principa uzeta iz Enciklike Leonove; a ova ih je uzela iz sv. Augustina. Ti su principi:

1. Da hagiografi nijesu namjeravali učiti nas, što nam nije korisno za spasenje.

2. Da mi možemo i ne shvatiti hagiografe i tada, kada oni pišu o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje; pa takovo naše neshvaćanje možemo naći u oprečnosti s drugim naukama.

3. Hagiografi kada govore (pišu), govore ljudskim jezikom.

Analizom »error« pokazao sam, da »error« može biti 1. u pameti onih, koji govore ili pišu. 2. Može biti u znakovima, kojima se služe, da iskažu svoje misli, to jest, kada se iz neznanja zamijene jedni znakovi s drugima. 3. Može biti »error« ne u onomu, koji govori ili piše, već u onomu, koji čita (sluša), a to je, kada se ne shvati i krivo shvati pisac.

Dalje analizom »ljudskoga govora« pokazao sam, da može biti peterostruka forma ljudskoga govora, i to: 1. Akomodativna. 2. Pojetična. 3. Aproksimativna. 4. Dubitativna. 5. Znanstvena (oštro literarnog značenja).

Dosljedno, ako hagiografi govore — kao što Enciklika kaže — ljudskim jezikom, da se mogu naći u Bibliji sve te forme ljudskoga govora. — Zaglavio sam, da ako čitalac ne shvati, kojom se je formom služio hagiograf, već zamijeni jednu formu s drugom, kao na pr. misli čitalac, da se hagiograf služi formom oštro znanstvenom, dok se hagiograf služi formom na pr. »akomodativnom«, pa ako čitalac opazi tu, da je »error«, taj »error« nije u hagiografa, već u pameti čitaoca, koji nije shvatio, ili bolje, koji je naopako shvatio hagiografa. To bi bilo na pr. kada se kaže »akomodativnom« formom govora »sunce šeće po nebu«. Takav izražaj u znanstvenoj formi govora bio bi »error«, ali ne bi bio u »akomodativnoj«, dosljedno ne bi bio niti u hagiografa, ako se je hagiograf u tom slučaju poslužio »akomodativnom« formom. Tako ako bi tko čitajući na pr. knjigu Jobovu, mislio, da se je hagiograf tu služio formom znanstvenom, te tu našao »errores« geografskih, historijskih itd., moglo bi biti, da se je tu hagiograf poslužio pojetskom formom govora, a u tomu slučaju i u toj formi prestaju biti »errores«, jer je pisac tom formom nešto drugo namjeravao kazati i faktično kazao, nego li golo slovo znači.

Zaglavak je moj ovaj bio. Kada je Crkva kazala, da u Bibliji nema »errores«, nije tim kazala, da su prosti od »errores« oni, koji čitaju Bibliju, već oni, koji su napisali Bibliju. Stoga da oni, koji se usuguju tvrditi, da imade u Bibliji »errores«, koji su očiti njima i ne dadu se nikako po-

ravnati, treba, da na onim mjestima, gdje im se čine ti »e r r o r e s«, dokažu, da su se tu hagiografi zbilja služili znanstvenom formom govora, jer u slučaju, da su se hagiografi na tim mjestima poslužili na pr. ili akomodativnom ili pojetskom ili aproksimativnom itd., nadošlo bi drugo značenje govoru, i ti bi tobožnji »errores« iščezli, jer takovi »errores« ne bi bili u Bibliji, već u pameti onoga, koji čita Bibliju.

Ovo je u kratko sadržaj mogega djelca.

Pripomenut mi je još ovo, za jasnije shvatanje ovoga pitanja, naročito za one, koji ne imadu pri ruci moju brošuricu, da je ovo kratka digresija, koja obuhvata samih 35 stranica štampanih, iz odulje moje studije — kao što sam već napomenuo — »Mit i povjest, kritika i hiperkritika« itd., koja obuhvata 360 stranica istoga formata. Ovo moje djelce nije ni traktat »de Inspiratione«, ni traktat Hermeneutike biblijske, niti šta slična, već je to letimički osvrt na neko teško i akutno pitanje, koje ja napominjem u predgovoru i na jednom drugom mjestu u mojoj brošurici. — To je pitanje bilo ovo: Da li su zbilja hagiografi, kada su pisali nadahnete knjige, pisali o znanstvenim pitanjima i historijskim prema mišljenju svoga vremena. U slučaju, da su tako radili — kako su to neki tvrdili — slijedi nužno, da su i u Bibliju položili takovo mišljenje. Mišljenje pučko toga vremena ni znanstveno ni historijsko nije bilo ispravno u svemu, a nije moglo ni biti, stoga u Bibliji valja da bude »e r r o r e s«. Nekima su se činili u Bibliji neki »errores« tako očiti, da ih nijedno rješenje nije moglo zadovoljiti, naročito u prvom poglavlju Geneze, pretpostavljajući oni, da su nas hagiografi namjeravali podučiti i u znanstvenim pitanjima; a nove iskopine i otkrića u Asiriji i Babiloniji činilo im se, da ne mogu nikako sljubiti s nekim knjigama Staroga Zavjeta, kao na pr. s knjigom Judith. Stoga da spase nepogrješivost Biblije, neki su kušali da unesu u Bibliju »veritatem relativam«; neki »pisanje povjesti po orijentalnu«, neki opet t. z. »citationes tacitae«.

Ovo je bilo pitanje, koje je dalo povoda ovoj mojoj kratkoj digresiji.

Protiv ove moje brošurice ustao je g. Sović u »Bogoslovskoj Smotri« prošle i ove godine.

Ja ću sve njegove prigovore vjerno iznijeti; stavit ću ih na tezulju zdrava razuma, čiste savjesti i pravoga poznavanja bogoslovne nauke, i na toj tezulji pokazat ću, koliko oni vrijede. Svaki i pojedini prigovor imat će svoj odgovor. Oštro ću se držati na defenzivnoj strani, da se ne odulji ovo moje pisanje, i da ja za sada ne rečem više, nego treba da rečem.

1. Prvi prigovor.

Gosp. kritik prigovara mi (ovaj prigovor nije na prvom mjestu g. kritika. Na prigovore, što on meće na prvo mjesto koji nijesu glavni, osvrnuti ću se kasnije), da moja tri principa nijesu uzeta ni iz Sv. Augustina niti iz Enciklike »Providentissimus« Leona XIII., već da su grdna mistifikacija Leonovih riječi. — Zato on navodi ove razloge:

- a) što nijesam citirao, odakle su uzeti iz Enciklike;
- b) što tih principa nema i u sv. Augustina;
- c) što citat sv. Augustina nešto drugo znači u kontekstu (vidi »Bog. Smotra« str. 46. dalje g. VII. br. 1.).

Na ovaj prigovor i na tri navedena razloga odgovaram ovako.

Na prvi razlog odgovaram: što ja nijesam citirao i naveo riječi Enciklike »Providentissimus«, odatle ne može nikako slijediti, da toga nema u »Enciklici«, ili da sam ja to izmislio. Da to zbilja ne slijedi, odmah će se vidjeti iz riječi »Enciklike«, što ću niže navesti. Nuzgredno odgovaram, da sadržaj Enciklike, dosljedno i ona moja tri principa, koja su uzeta iz »Enciklike«, imala su biti poznata dajbar onima, koji zovu sebe, da su teolozi, a da ja ili tko drugi nijesmo citirali riječi iz Enciklike, pa i prije nego bi ih ja bio citirao ili tko drugi, morala su biti poznata.

Na drugi razlog odgovaram: imati pred očima tekst sv. Augustina pa kazati: »toga ja ne nalazim u sv. Augustinu«, to znači ili nepažnju ili nerazumljevanje ili nešto treće. Bilo što bilo od to troje, takovo što ne daje se ničim opravdati pred javnosti, koju se hoće rasvijetliti i učuvati od mojih tobožnjih vjerskih zabluda. — Imadu li, nemadu li riječi Augustinove značenje, što im ja dajem, niže će se razvidjeti, iz samih Augustinovih riječi, koje ću navesti.

Na treći razlog odgovaram: kazati, citat sv. Augustina ima drugo značenje u kontekstu, a to ničim ne potvrditi, već

nekim misterioznim govorom bacati sumnju, da je citat osakaćen bio namjerom, da mu se promijeni značenje, takovo postupanje ostavljam javnosti na razmatranje. Je li bio osakaćen zlom namjerom, vidjet će se niže.

Evo sada navodim riječi iz Enciklike »Providentissimus«:

»Nulla theologum inter et physicum vera dissensio intercessit, dum suis uterque finibus se contineat. Sin autem dissenserint in consideratione sit primum, scriptores sacros seu verius Spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur, noluisse ista (videlicet intimam adspicibilium rerum constitutionem) docere homines nulli saluti profutura (S. Aug. De Genesi ad litteram II., 9, 20.). Ovo je citat, na koji se pozivlje Enciklika, a ovo je citat, na kojega sam se ja pozvao i unio ga u svoje djelce, i gosp. Sović imao ga pred očima. »Quare eos, potius quam explorationem naturae recta persequantur, res ipsas, aliquando describere et tractare, aut quodam translationis modo, aut sicut communis sermo per ea ferebat tempora, hodieque de multis fert rebus in quotidiana vita ipsos inter homines scientissimos. Vulgari autem sermone cum ea primo proprieque efferantur, quae cadunt sub sensus, non dissimiliter scriptor sacer (monuitque et Doctor Angelicus) »ea secutus est, quae sensibiliter apparent«, seu quae Deus ipse homines alloquens ad eorum captum significavit humano more... Haec ipsa deinde ad cognatas disciplinas, ad historiam praesertim, juvabit transferri.« (Litt, encyc. de studiis Scrip. Sac. SS. D. N. Leonis Papae XIII. Friburgi 1804. str. 53. s..)

Navodim riječi sv. Augustina, koje su bile navedene u mojem djelcu. Na ove se riječi opozivlje i Enciklika »Providentissimus«. Navodim i riječi, što sam prije bio ispustio, a to su dvije crte ispred mojega citata iz cap. IX. II. knj. »De Genesi ad litteram«. Stoga, što sam ispustio te dvije

crte, gosp. S. sumnjiči moju namjeru i tvrdi, da tekst sv. Augustina u kontekstu prima drugo značenje, nego mu ga ja dajem. Ako sam ja ispustio, to sam učinio, jer se smisao ispuštenih riječi više puta ponavlja u kontekstu i te riječi ne samo da ne mijenjaju smisla, već ga bolje potvrđuju.

»Quaerit etiam solet, quae forma et figura coeli esse credenda sit secundum Scripturas nostras. (Ove sam crte ispustio bio). Multi enim multum disputant de his rebus, quas majore prudentia nostri auctores omiserunt ad beatam vitam non profutura discentibus, et occupantes, quod pejus est, multum pretiosa de rebus salutaribus impendenda temporum spatia. Quid enim ad me pertinet utrum coelum sicut sphaera undique concludat terram in media mundi mole libratam, an eam ex una parte desuper velut discus operiat. Sed quia de fide scripturarum agitur propter illam causam, quam non semel commemoravi, ne quispiam eloquia Dei non intelligens, cum de his rebus tale aliquid vel invenerit in Libris nostris, vel ex iis audierit quod perceptis a se rationibus adversari videatur, nullo modo eis coetera utilia monentibus vel narrantibus vel pronunciantibus credat. Breviter dicendum de figura coeli hoc scisse auctores nostros quod veritas habet, sed Spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur, noluisse ista docere homines nulli salutis profutura... (Migne. Patrologia lat. Tom. XXXIV. p. 270.).

Sva moja tri principa uzajmljena su iz navedenih riječi sv. Augustina i riječi Enciklike. Prva dva iz sv. Augustina, a sva tri iz Enciklike, a to, jer Enciklika usvaja citat Augustinov, pa dodaje treći.

Prvi princip. **Hagiografi nijesu namjeravali učiti nas, što nam nije korisno za spasenje.**

Ovaj princip sadržava se u Encikl. riječima: »Sin autem dissenserint (to jest, ne može da bude razdora

između teologije i naravnih znanosti, ako li bi nastao taj razdor) in consideratione sit primum, **scriptores sacros seu verius Spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur, noluisse ista (videlicet adspectabilium rerum constitutionem) docere homines nulli saluti profutura** (na umu valja imati, da hagiografi ili pravije Duh Božji, koji govoraše kroz njihova usta, nije htio učiti ono, što ne koristi za spasenje, a to je nutarnje ustrojstvo stvari, koje gledamo).

Moj je prvi princip uzet i iz Augustina. On piše: »Quaeri etiam solet, quae forma et figura coeli esse credenda sit secundum Scripturas nostras (kadikad je u običaju, da se istražuje, što se ima vjerovati, prema našem sv. Pismu o formi i slici neba). »Quid enim ad me pertinet, utrum coelum sicut sphaera udique concludat terram in media mundi mole libratam, an eam ex una parte desuper velut discus operiat? (Što na mene spada, što mi koristi znati, da li nebesa poput sfere pašu zemlju sa svih strana, koja je tamo bačena u sredini ogromna svijeta, ili ju pokrivaju samo sa gornje strane poput koluta?) »Breviter dicendum est de figura coeli hoc scisse auctores nostros, quod veritas habet, **sed spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur, noluisse ista docere homines nulli saluti profutura.**« (U kratko je reći, da naši pisci (hagiografi) znali su o sići nebesa, što je zbilja u stvari; ali Duh Božji, koji je preko njih govorio, nije htio o tomu poučiti ljude, jer im nije to koristilo za spasenje).

2. Drugi princip ovaj je: **Mi možemo i neshvatiti hagiografe i tada, kada oni pišu o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje, pa takovo naše shvaćanje možemo naći u oprečnosti s drugim naukama.**

Ovaj je princip uzajmljen iz Enc. »Nulla theologum inter et physicum vera dissensio intercessit, dum suis uterque finibus se contineat.« (Između teologa i fizičara prave oprečnosti ne ima, dok svaki stoji u svojim granicama). »Sin autem dissenserint in consideratione sit primum, scriptores sacros, seu verius Spiritum Dei, qui per ipsos

loquebatur, noluisse ista (videlicet intimam adspectabilium rerum constitutionem) docere homines nulli salutis profutura.» (Ako bi pak nastao razdor (između teologa i fizičara) imati je na umu, da sveti pisci (hagiografi) ili pravije Duh Božji, koji govoraše kroz usta njihova, nije htio učiti ljude ono, što im ne koristi za spasenje, a to je naime nutarnje ustrojstvo stvari, koje gledamo). **»Quare eos, potius quam investigationem naturae recta persequantur, res ipsas aliquando describere et tractare, aut quodam translationis modo, aut sicut communis sermo per ea ferebat tempora, hodieque de multis fert rebus in quotidiana vita, ipsos inter homines scientissimos.»** (Stoga oni (hagiografi) kada govore »de rebus adspectabilibus« (a to su stvari, koje ne spadaju na naše spasenje, jer ne spada na naše spasenje ni nauka »de intima rerum adspectabilium constitutione«) da bi slijedili u kazivanju više ono, što je pravo, nego li ono, što je u prirodi, oni kadikad opisuju te stvari i obragjuju (to jest res adspectabiles) služeći se ili nekim načinom prenašanja ili tako, kako je bilo u običaju onoga vremena, pa i danas u svakidašnjem općenju običaju se (izraziti) o mnogim stvarima i najučeniji između ljudi.«

Enciklika dakle:

1. Razlučuje nauku, što ne spada na spasenje (nulli salutis profutura) od nauke, što spada na spasenje.

2. Ona označuje izrijeком nauku, koja ne spada na spasenje, a to je »intima rerum adspectabilium constitutio«.

3. Ona označuje stvari, koje ne spadaju na naše spasenje, a to su: »res adspectabiles«.

4. Ona govori, da hagiografi govore o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje, to jest »de rebus adspectabilibus«. Stoga nam Enciklika kaže i način (formu ljudskoga govora), kojim hagiografi govore o tim stvarima, da se mi ne bi prevarili u tumačenju ili bolje neshvaćanju Biblije (Quare eos, potius quam investigationem... res ipsas aliquando describere... itd.).

5. Ona govori, da se mi možemo i prevariti, kada Biblija govori o stvarima, koje ne spadaju na spasenje (Si autem dissenserint... in consideratione sit primum... quare eos...)

Moj dakle drugi princip nije grdna mistifikacija Papine Enciklike, već njezin najsajjniji odraz. Za širu publiku dodajem nekoliko riječi, da objasnim smisao i riječi Leonove Enciklike.

Biblija govori na pr. da se sunce okreće okolo zemlje, a da zemlja miruje. Enciklika govori: ovaj izraz u Bibliji nije pogriješka stoga, što se opire heliocentričnom našem planetarnom sustavu. Nije pogriješka, jer a) hagiografi nijesu namjeravali učiti nas, što nam nije korisno za spasenje, a to je u ovom našem slučaju pitanje: da li je sunce središte ili zemlja središte našega planetarnoga sistema. Namjeravaju nas nešto drugo podučiti, a ne zakone, koji vladaju u planetarnom sustavu.

b) Budući da Biblija govori i o suncu i zemlji i mjesecu, stvarima, koje ne spadaju na spasenje, kao što i nauka o snovima njihovim megjusobnim, o zakonima gravitacije, centrifugalne, centripetalne sile, itd., o čemu raspravljaju astronomi; Biblija, kada govori o suncu, mjesecu, zvijezdama, govori ne znanstveno, već ili kako je običaj bio, kao na pr.: sunce izlazi, i zapada, ili nekim načinom prenašanja ili prama onomu, što nam se pokaže oku, kao što bi bilo kazati »sunce izlazi i zapada«, a to se tako kaže, jer nam se čini našim očima, da kruži okolo zemlje te izlazi pa zapada.

c) Ovo valja imati pred očima, jer u obrnutom slučaju, mogli bi mi Bibliju naći u sukobu sa astronomskom znanosti; ali taj sukob ne postoji, kao što ne postoji sukob između najmodernijega astronoma, koji je u običajnomu govoru kazao: ja ću poći spavati prije nego zagje sunce« premda on znade i drži stalno, da se sunce ne okreće okolo zemlje, već se zemlja okreće okolo sunca i oko svoje osi, i da sunce ne zalazi, već mirno stoji.

Drugi moj princip uzet je i iz sv. Augustina.

»Sed quia de fide scripturarum agitur propter illam causam quam non semel commemoravi, **ne quisquam eloquia Dei non intelligens** (budući da se ovdje radi o vjerodostojnosti sv. Pisma... da ne bi tko ne shvatio riječ Božju) **cum de iis rebus tale aliquid vel invenerit in Libris nostris** (kada bi što slična našao, to jest o formi i slici nebesa i zemlje, što ne spada na naše spasenje, u

našim knjigama) **vel ex eis audierit, quod perceptis a se rationibus adversari videatur** (ili što slična čuo iz sv. Pisma, što bi se opiralo razlozima od njega uvaženim) **nullo modo eis coetera utilia monentibus vel narrantibus vel pronunciantibus credat** (pa stoga ne vjerovao drugim korisnim stvarima, koje bi (svete knjige) svjetovale ili pripovijedale ili izgovarale). *Breviter dicendum de figura coeli hoc scisse auctores nostros, quod veritas habet, sed Spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur, noluisse ista docere homines nulli saluti profutura.* (U kratko mi je reći o slici neba, da su naši pisci (hagiografi) znali, kako je bilo u stvari (to jest da li »*coelum sicut sphaera undique concludat terram in media mundi mole librata*» ili »*eam ex una parte desuper velut discus operiat*«) ali Duh Božji, koji govoraše kroz usta hagiografa, nije htio učiti ljude, što nije bilo korisno za spasenje.)

Iz ovih riječi sv. Augustina vadi se:

1. Da se mi možemo prevariti, kada hagiografi govore (*ne quisquam eloquia Dei non intelligens*).

2. Da se možemo prevariti, kada govore o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje (*cum de iis rebus tale aliquid vel invenerit in libris nostris*).

3. Da hagiografi govore o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje (*cum de iis rebus (de forma et figura coeli) aliquid vel invenerit in Libris nostris, vel ex iis audierit*).

4. Da mi ne shvaćajući hagiografa, kada govori o tim stvarima, možemo ga naći u oprečnosti sa drugim naukama (*quod perceptis a se rationibus adversari videatur*).

Sve ovo pokriva se na dlaku sa mojim drugim principom. Ovdje mi je opet napomenuti, da se Enciklika pozivlje na ove riječi Augustinove, dosljedno Enciklika objašnjuje Augustina, a ovaj nju popunjuje.

Treći moj princip ovako je postavljen: **»Hagiografi kada govore (pišu) govore ljudskim jezikom.**

Ovaj je princip uzet iz Leonove Enc. »*Providentissimus*«.

»Vulgari sermone — govori Enciklika — cum ea primo proprieque efferantur, quae cadunt sub sensus, non dissimiliter scriptor sacer, (monuitque et doctor Angelicus) ea secutus est, quae sensibus apparent, seu **quae Deus ipse homines alloquens ad eorum captum significavit humano more...**« (ne drukčije i hagiograf slijedio je u izražaju ono, što se je pojavljalo osjetilima, ili što je Bog, kada je ljudima govorio, prilagodivši se njihovu shvaćanju kazao ljudskim jezikom).

Izražaj latinski »alloquens aliquem eidem significare aliquid humano more«, znači: kazati nekomu nešto ljudskim jezikom.

Budući da je ovdje u Enciklici govor »de rebus ad spectabilibus«, te da se ne bi »loqui humano more« hagiografa ograničilo samo na »res ad spectabiles«, a ne na druge stvari, o kojim govori Biblija, Enciklika je proteгла »ljudski govor hagiografa« i na druge stvari ovim riječima: **»Haec ipsa deinde ad cognatas disciplinas, ad historiam praesertim, juvabit transferri.**« (Ovo, što je rečeno o naravnim znanostima (de rebus ad spectabilibus) može se prenijeti na historiju i na »cognatas disciplinas« u Bibliji).

Ja ovim završujem odgovor na prvi i glavni prigovor gosp. Sovića, ne dodajem niti riječi, puštam da eto same riječi govore. — Sva kampanja gosp. Sovića protiv mene, jest kampanja protiv Enciklike »Providentissimus«.

2. Drugi prigovor.

Gospodin kritik pred svojim drugim prigovorom šalje naprijed kao neku »avanguardiju«, koja će mu stvoriti bazu i uporište njegovim dedukcijama i tvrdnjama, a ove će u sebi sadržavati argumentativnu krepčinu, kojom će se pokazati javnosti, da moji principi i principi Enciklike »Providentissimus« nijesu drugo već »cumulus omnium haeresum, quae directe sacram scripturam respiciunt.« — I ja ću se na tu »avanguardiju« sada odmah osvrnuti, prije nego iznesem prigovore gosp. kritika i na njih odgovorim:

Ta »avanguardija« je ova. Gosp. kritik dokazuje:

1. Da je Bog auctor Sv. Knjiga (Deum vere esse auctorem S. Scripturae).

2. Da su nam sv. knjige korisne za spasenje. (Rom. 15, 4.), (Tim. 3, 16.).

Odgovaram ad 1. To sam ja znao; da sam o tomu inače mislio, ne bih se mučio i pisao, kao što su se drugi mučili — i ako nijesu bili sv. Augustini i sv. Tome — kako bi zaštitili Bibliju od prigovora, koji se ovako formulira: »Ako je Bog auctor Biblije, kako se mogu dovesti u sklad sa Božjom nepogrješivosti »errores scientifici i historici«, koji da se nalaze u Bibliji, nekima se čini više nego očito i jasno.

Odgovaram ad 2. Da li su sv. knjige korisne za spasenje, pitanje je to, kojega se ja nijesam dotaknuo ni u mojoj knjižici »Errores scientifici«, ni u ma bilo kojoj drugoj mojoj študiji; nijesam ga se dotaknuo ni direktno ni indirektno. A da je to tako, vidjet će se dalje iz svega mogega pisanja. Ova dakle dva principa gosp. kritika nijesu na svomu mjestu, to jest, nijesu protiv mene, jer ja u svojoj knjizi bezuvjetno usvajam prvi, a o drugomu ništa ne govorim ni direktno ni indirektno.

Sušтина drugoga prigovora ova je: moja dva principa a) poriču, da je Bog vere auctor sv. knjiga; b) da su u očitоj kontradikciji sa sv. Pavlom, koji jasno uči, da je čitavo sv. Pismo korisno za spasenje; c) da uvlače lažne izvještaje u sv. Pismo, što opet stoji u opreci sa naukom sv. Crkve, *te je cijelo sv. Pismo prosto od svake bludnje, pogrješke (laži); d) da su bezpredmetni, jer nema u sv. Pismu stvari, koje ne spadaju u naše spasenje, jer nema u Bibliji, što bi mi mogli ne shvatiti o tim stvarima i mogli naći neshvatanje u oprečnosti sa drugim naukama. (vd. »B. S.« str. 50. dalje).

Ove svoje tvrdnje gosp. kritik ovako obrazlaže:

1. Prvi princip: hagiografi nijesu namjerali učiti nas, što nam nije korisno za spa-

senje« može imati i ovo značenje (jer je dvolično gragjen ovaj princip), a to je: »hagiografi u svojim spisima nijesu namjeravali dati pravu (istinitu) pouku u onim stvarima, koje nam nijesu korisne za spasenje«; ili »hagiografi nijesu namjeravali učiti nas po istini u onomu, što nam nije korisno za spasenje.«

2. O. Taliya daje faktično svomu prvomu principu ovo značenje, jer:

a) on u drugom svomu principu govori: mi možemo i neshvatiti hagiografe, kad oni pišu o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje, pa takovo naše shvaćanje možemo naći u oprečnosti s drugim naukama.« — Ovdje — piše gosp. kritik — o. Taliya izrijeком govori, kako hagiografi pišu o stvarima, »koje ne spadaju na naše spasenje«, a to je sve jedno »što nam nije korisno za naše spasenje«. Drugi princip suponuje, odnosno potvrgjuje prvi, a razlika između njih ukazuje se jedino u tomu, što se u prvom tvrdi, da hagiografi nijesu namjeravali dati nam pravu (istinitu) pouku o stvarima, koje nijesu korisne odnosno ne spadaju na naše spasenje; a u drugomu dodaje još tomu daljnje tvrgjenje, te mi možemo hagiografe, kada pišu o takim stvarima, i ne shvatiti, pa takovo neshvatanje naći u oprečnosti s drugim naukama.«

b) O. Taliya govori, da mi možemo naše shvatanje naći u oprečnosti sa drugim naukama, za to, što mislimo, da su nam oni (hagiografi) u takim stvarima namjeravali dati pravu (istinitu) pouku, a kad tamo, oni nam toga nijesu namjeravali dati.

c) Gosp. kritik govori, da se tako ima razumjeti moj prvi princip iz aplikacije nekih primjera, koje ću ja niže iznijeti, kada budem odgovarao na ovu tačku. (Vd. »B. S.« str. 50. dalje.)

3. Odgovor na prigovor.

Ad 1. Nije istina, da moj princip i princip Enciklike »Providentissimus«: »hagiografi nijesu namjeravali učiti nas, što nam nije korisno za spasenje« može imati značenje: »hagiografi nijesu namjeravali dati pravu (istinitu) pouku u onim stvarima, koje nam nijesu korisne za spasenje.«

Razlog je tomu ovaj:

Jedna rečenica može imati dvostruko značenje: a) po položaju pojedinih riječi; b) po omonimiji; c) po retorskim tropima (prenešeno i literarno značenje); d) a mogu imati dvostruko značenje na ustima i u pameti onih, koji se hoće da igraju riječima i da zavaravaju drugoga, ako im to pogje za rukom.

Moj princip ne može imati dvostruko značenje odnosno ono značenje, što — tvrdi gosp. kritik — da ima, ni po položaju riječi, ni po omonimiji ni po retorskim tropima, jer u momu principu nema ništa od svega toga. Što više, moj princip onako formuliran isključuje značenje, što mu daje gosp. Sović. Princip moj »hagiografi nijesu namjeravali učiti nas, što nam nije korisno za spasenje« isključuje namjeru svaku, dosljedno svako poučavanje. Princip pak, što ga formulira gosp. Sović, hagiografi nijesu namjeravali dati pravu (istinitu) pouku... isključuje namjeru poučavanja u jednomu samo slučaju, a to je po istini, a ne isključuje, već suprotnije namjeru poučavanja **po laži**. Stoga se tu i meće adverbijalna oznaka načina »po istini«. Dvije jednake rečenice, u jednoj od kojih ima adverbijalna oznaka, a u drugoj te oznake nema, ne mogu isto značiti, jer inače adverbijalne oznake bile bi suvišne i beskorisne. U jedinom slučaju mogu imati isto značenje, kada adverbijalna oznaka kaže nešto, što već druga riječ u rečenici sadrži, a u tomu slučaju postaje adverbijalna oznaka suvišnom. — Stoga moj princip i princip Encikl. »Providentissimus« može imati dvostruko značenje, to jest i ono, što hoće gosp. kritik da ima, u ustima onoga, koji hoće da se igra riječima i druge zavarava, ako mu to uspije.

Gosp. kritik, kako je svojevrijedno dometnuo momu principu i principu Enciklike adverbijalnu oznaku »po istini«, istim pravom je mogao dodati koju drugu adverbijalnu oznaku, na pr.: »po laži«, »razgovjetno«, »opširno«, »skraćeno«, »svakoga«, »javno«, »u Palestini«, »u Zagrebu«, pa se igrati riječima do mile volje; ali ta igra ostaje igrom i karakteristikom samo neke vrsti čeljadi. Ja znam, da mi se je u toj kritici kazalo, da sam ja lukavo i dvoлично gradio moj princip; ali se je takav izraz mogao ispustiti

bar iz obzira prama Enciklici Leona XIII., jer nijesu namjeravali igrati se riječima, niti su bili šarlatani oni, koji su stilizovali Papin spis »Providentissimus«, a oni su izriješkom i bez adverbijalnih oznaka kazali »noluisse ista docere homines nulli saluti profutura.«

Odgovaram ad 2. Nije istina, da ja dajem momu prvomu principu značenje: »hagiografi nijesu namjeravali učiti **nas po istini**... a na razloge gosp. kritika odgovaram:

a) Absurd je kazati, kao što gosp. kritik tvrdi, da je sve jedno kazati »poučavati, što ne spada na naše spasenje«, i kazati »govoriti o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje«; drugim riječima: »poučavati u jednoj struci« i »govoriti o stvarima (predmetima), koji spadaju na tu struku«. Auktor I. poglavlja Geneze ne namjerava učiti ljude astronomiju i geologiju, ali ipak on govori o suncu, zemlji, mjesecu itd., stvarima, koje spadaju na astronomiju i geologiju i govoreći o tim stvarima namjerava nas nešto drugo podučiti i faktično nas podučava, a to je stvorenje, ovisnost čitavoga svemira o prvomu uzroku, itd. Kada auktor knjige »Kohheleth« govori: »Oritur sol et occidit et ad locum suum revertitur, ibique renascens, gyrat per Meridiem et flectitur ad Aquilonem, lustrans universa in circuitu... ne namjerava jamačno učiti nas, što ne spada na naše spasenje, ali ipak govori o revoluciji nebesa, što za cijelo nijesu stvari, koje spadaju na naše spasenje, već na astronomiju. Govori o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje, a uči nas nešto, što spada na naše spasenje, a to je »res hujus mundi fluxae et instabiles, homini summum bonum Deum timere eique servire.« — Kada liberalac govori o Bogu, o čovječjoj duši, o životu onkraj groba, o moralnom zakonu, o Božjoj objavi itd., govori o stvarima, koje spadaju na naše spasenje, ipak on uči, ne samo što ne spada na naše spasenje, već i što je protivno našem spasenju prema kršćanskom nauku; a to je, da na pr. Boga personalnoga nema, da je Bog sve, da sve svršava rasulom tijela, da je moralni zakon konvencionalizam, drugi život produkt neklih čovječjih

želja, kojima faktično i u zbilji ništa ne odgovara itd. Kada Tridentinski Sabor (Sess. IV.) i Enciklika »Providentissimus« govoreći o sv. Pismu napominju u Bibliji »res, quae ad fidem et mores spectant« tim i Tridentinski Sabor i Enciklika »Providentissimus« presuponiraju, da imade u Bibliji stvari, o kojima Biblija govori, a te stvari ne spadaju ni ad fidem nec ad mores«. Ove su sve najelementarnije stvari u teologiji, koje su poznate svima, ili bar moraju biti poznate učenicima svima, koji još nijesu apsolvirali svoje studije.

Odgovaram b). Argumentacija gosp. kritika u formi silogističkoj ova je. Tko ne namjerava učiti ono, što ne spada na naše spasenje, a ipak govori o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje, taj ne namjerava učiti nas po istini ono, što ne spada na naše spasenje. — Ali hagiografi, koji ne namjeravaju učiti nas, što ne spada na naše spasenje, govore i o stvarima, koje ne spadaju na spasenje. Dakle hagiografi ne namjeravaju učiti nas po istini.

Ova je argumentacija falsa, jer su ovdje četiri termina, a gdje su četiri termina, tu se ne zaključuje ništa. Falsa je i stoga, što je čitava Praemissa Major falsa i kada ne bi bila četiri termina, to jest, kada bi se razumjela, kako hoće gosp. Savić da razumije.

Falsa je, jer u sebi sadrži dvije rečenice, koje se kontrarno isključuju. Rečenica: »tko ne namjerava poučavati« nije identična sa rečenicom: »taj ne namjerava poučavati po istini«, ili što je sve jedno »taj namjerava poučavati po laži«, već se kontrarno istiskuju, budući da jedna tvrdi nešto, što druga ne tvrdi, već poriče. Tim nestaje identičnosti izmegju ove dvije rečenice, i one se udružiti ne dadu. Sud, koji ih pokušava udružiti jest »judicium falsum«, kao što je falsum, koji bi izrekao: »trokut je krug«.

Odgovaram c). Piše g. Savić: drugi princip supponuje odonosno potvrgjuje prvi«. U smislu kako ih hoće da razumije gosp. Savić, ne bi mogao drugi princip ni supponovati niti potvrditi prvi, već bi morali stati u kontraditornoj opoziciji, kao što stoji u kontraditornoj opoziciji »nepoučavati« i »poučavati«. Pa dalje piše gosp. Savić: »razlika je izmegju prvoga i drugoga prin-

cipa, što se u prvomu tvrdi da hagiografi nijesu namjeravali dati nam pravu (istinitu) pouku.« — Gosp. Savić, ja opažam, htio je dokazati, da se moj princip prvi ima razumjeti: hagiografi nijesu nam namjeravali dati pravu istinu. Ovo je htio g. Savić dokazati, pa nakon toliko riječi, nakon toliko besmislica i apsurdna, što je izrekao, evo ga sada gdje govori : u prvomu principu tvrdi... nijesu namjeravali dati nam pravu pouku. Ovo je tvrdnja, koju g. Savić valja da dokaže, jer još dokazana nije. Ako li pak g. Savić tu tvrdnju smatra izvadkom, tada taj izvadak teče iz premisa g. Savića, kao što po prilici teče ovaj izvadak iz ovih premisa:

»Tko pametno govori, taj ne govori pametno. Gosp. Savić ipak pametno govori.«

»Dakle hagiografi namjeravaju učiti nas ne po istini.«

Odgovaram ad b) Gosp. kritik da utvrdi, da se moj princip prvi ima razumjeti »ne namjeravaju učiti nas po istini« pozivlje se na moje riječi, jer da sam ja kazao, da mi možemo naše shvatanje naći u oprečnosti sa drugim naukama za to, što mislimo, da su nam hagiografi u takim stvarima namjeravali dati pravu (istinitu) pouku, a kad tamo, oni nam toga nijesu namjeravali dati. — Molio bih g. kritika, gdje sam ja kazao, da stoga mi možemo naći u oprečnosti sa drugim naukama, što mislimo, da su nam namjeravali hagiografi dati pravu (istinitu) pouku, a kad tamo, oni toga nijesu namjeravali.« Molim, gosp. kritika, da mi kaže, gdje sam ja u mojoj brošurici ili u kojoj drugoj od mojih studija to kazao, ili ekvivalentno kazao, ili šta kazao, iz čega bi se dalo to logično izvesti.

Ja sam na više mjesta kazao ne samo u mojoj brošurici »Errores scientifici«, već i u drugim studijama, koje je gosp. Savić čitao, kako se to razabire iz njegovih citacija, da se mi možemo prevariti čitajući hagiografe, ali ne stoga što mislimo, da su nam hagiografi namjeravali dati pravu (istinitu) nauku, a kad tamo oni nam nijesu namjeravali dati; već sam kazao, da se mi možemo prevariti, jer mislimo, da su nam oni nešto kazali, što oni nam nijesu

kazali niti su namjeravali to da nam kažu. Nije isto »ništa ne kazati« i »ne kazati po istini«. Stoga da je »error« u nama, a ne u hagiografima. Ja sam to ilustrirao i primjerom Jobove knjige. Ova knjiga — po mišljenju mnogih bogoslovaca poetski je napisana (hagiograf naime govori more humano poetski), ima bazu historijsku, ali sve, što je tu navedeno: osobe mnoge, pojedine riječi, mnoge prilike mjesta, ne odgovaraju oštro historijskoj zbilji. Tko bi stao čitati tu knjigu, te mislio, da se to ima sve razumjeti oštro historijski, u historijskoj znanstvenoj formi ljudskoga govora (to jest tko bi mislio, da nam hagiograf nešto kaže, što nam on faktično ne kaže niti namjerava da nam kaže), pa kada bi sve ono pričanje ili djelomično našao, da se ne sudara sa objektivnom historijom, taj ne bi smio kazati, da su tu »errores historici«, jer ti »errores« tu nijesu, već su u njegovoj glavi. Hagiograf knjige Jobove ne vara čitaoca, već čitalac sebe vara, jer misli, da hagiograf (da još jednom rečem) nešto kaže, što faktično ne kaže. Čitalac misli, da hagiograf kaže, da su na pr. Eliphaz, Sophar, Baldat historijska lica, da su svi oni dialogi sve onako izrečeni, kako tu stoje; a hagiograf niti je to mislio kazati niti je faktično to kazao. Hagiograf svojom pojetskom ljudskom formom govora nije kazao, da je opstojao na pr. neki Eliphaz itd. već je nešto drugo tim svojim govorom namjeravao kazati i faktično je kazao, istinu kazao, istinu podučio čitatelja (ne kako misli g. Sović: pružio pouku ne po istini), a ta je istina religiozna i moralna, koja izbija iz cijele Jobove knjige: da naime na ovom svijetu nijesu samo zlikovci pedepšani, već da kadikad Bog pravedne ljude pohodi nevoljama, a to da ih kuša, pročisti i usavrši. Hagiograf je svojim pojetskim ljudskim govorom pružio čitaocu eminentnu istinu, koju, ako nije čitalac razumio, što više u toj knjizi našao možda topografskih, hronoloških, historijskih pogriješaka, odatle ne slijedi, da su tu pogriješke već u pameti čitaoca.

Istina se može kazati ne samo oštro znanstvenim govorom, već i pojetskim, akomodativnim, aproksimativnim, dubitativnim.

Stoga sam ja u svojoj brošurici naglasio (v. str. 39.):

»Iz analize ljudskog načina govora, što sam čitaocu stavio pred oči, naravno slijedi, da se u svakomu govoru i knjizi ne ima isto tražiti i očekivati. Što se ima u jednoj knjizi tražiti, što se tu može naći, to nam može kazati sama namjera piščeva i nitko drugi. Ako knjiga bude vjerno odgovarala namjeri piščevoj, prigovora joj ne može biti, kada tu ne bude nešto, što čitalac hoće, da bude i tu traži. To jest, prigovora joj ne može biti, kada sadržaj knjige prema namjeri piščevoj odgovara objektivnoj istini, iliti: sadržaje istinu.«

Odgovaram ad c): Gosp. Sović piše: Iz toga kao i nekih drugih kao primjerice praktičnih aplikacija obaju principa na pojedine tekste Sv. Pisma u njegovoj knjižici, gdje na pr. str. 41.: »Matej nije imao na umu to (historijsku istinu) kazati, jer nije pisao ni rječnik ni enciklopediju po modernu«; ili str. 42.—4.: Evan-gjelisti Matej, Marko, Ivan na to smjerali ni-jesu (da nam kažu historičku i kronološku istinu u stanovitim izvještajima), slijedi bje-lodano, te valja njegovom prvom principu koji bi inače stajao bez smisla u njegovoj knjižici, primišljati riječi: u svojim spisima, a glagol »učiti«, koji u njega uvijek dolazi u smislu poučiti istinito, odnosno taj princip jasno stilizovan, kako traži čitav bližnji i daljni kontekst, u kojem se nalazi, imade gla-siti: hagiografi nijesu namjeravali (u svo-jim spisima) učiti nas (po istini) u onomu, što nam nije korisno za spasenje.«

Ja da aplikujem »ljudski govor« Bibliji, to jest princip treći, koji je formuliran: »hagiografi kada go-vore (pišu) govore ljudskim jezikom«, a ne da aplikujem prvi i drugi moj princip, poslužio sam se nekim pri-mjerima, kao na pr. mazanjem Marije Magdalene, o kojemu go-vore tri Evan-gjeliste. Tko bi išao tražiti — kazao sam — kada se je to dogodilo (mjesto i vrijeme), našao bi možda Evan-gje-liste u kontradikciji. Budući da dvije kontrarne relacije i ako mogu biti obadvije krive (ne odgovarati istini), ne mogu biti obadvije ispravne (obadvije sadržavati istinu). Stoga bi se

moglo pomisliti, da je relacija ili kod jednoga ili kod drugoga »error« u kronologiji. Ja sam na više mjesta naglasio u svojoj studiji, da se taj i slični slučajevi ne mogu kazati »errores« sve dotle, dokle se ne dokaže, da su Evangjeliste u tomu slučaju htjeli i zbilja namjeravali kazati točno vrijeme, kada se je to zgodilo, ili drugim riječima: dokazati, da su se hagiografi u tomu slučaju služili znanstvenom historijskom (hronološkom) formom govora, pa da taj govor ne odgovara historijskoj zbilji. Jer bi moglo biti, da su se oni služili u tomu slučaju ljudskom a proksimativnom formom govora, dosljedno niti nam namjeravali kazati točno, kada se je to zgodilo.

Iz ovoga primjera izvagja g. kritik.

1. Iz mojih riječi: »hagiografi nijesu namjeravali u dotičnim slučajevima« g. kritik izvagja: »hagiografi nijesu namjeravali u svojim spisima«. (vd. »B. S.« str. 51.).

2. Iz mojih riječi: »hagiografi nijesu namjeravali nam u dotičnim slučajevima hronologiju (to jest vrijeme točno, u koje se taj događaj mora smjestiti) kazati; a g. kritik izvagja: »hagiografi nijesu namjeravali kazati nam po istini u opće historiju i hronologiju.«

Obadva su Sovićeva izvotka dva apsurdna: što hoće reći, da ne samo nije tako, što izvodi g. Sović, već i da može biti tako.

Prije nego to direktno pokažem, postaviti ću g. kritičaru neke upite. Jesu li nas hagiografi namjeravali učiti historiju i hronologiju u onim 24 ili 25 parabolama, što se čitaju u Evanđeljima? Što će mi g. kritik na ovo odgovoriti?

Mislim, da će mi odgovoriti: ne.

Dalje postavljam g. kritičaru ovo pitanje: Ono, što hagiografi u nekim (dotičnim) slučajevima nijesu namjeravali, ima li se kazati, da oni to isto nijesu namjeravali u svojim spisima? Što će na ovo odgovoriti g. kritik?

On valja da odgovori: što hagiografi nijesu namjeravali u nekim slučajevima, to isto nijesu namjeravali niti u svojim spisima. A tako valja da odgovori g. kritik, jer on, prema svomu zaglavku, što sam gore naveo, identifikuje »namjeravati

u dotičnim slučajevima« sa »namjeravati. u svojim spisima«.

Prema ovomu odgovoru ja nastavljam dalje. Tada Evanđelja čitava ne pružaju nam nikakove historije, kao što nam ne pružaju ni parabole, koje se nalaze u Evanđeljima. Stoga Isusovo rođenje, život, djela, čudesa, smrt itd., historija nije, niti može da bude, jer hagiografi nijesu namjeravali u svojim spisima pisati historije, što više, nijesu namjeravali pisati historiju po istini, to jest namjeravali su ju pisati krivo, pogrješno. Ovo je nužna posljedica Sovićevih pretpostavaka. Gosp. Sović valja da odabere jedno od ovo troje. Ili valja da prihvati: »u Evanđeljima nema historije« ili: »parabole su historija, ili: »apsurd je, što je g. Sović ustvrdio protiv o. Talije: »hagiografi nijesu namjeravali u svojim spisima« isto je, što i kazati: »hagiografi nijesu namjeravali u dotičnim slučajevima.«

Prihvati li prvi kraj g. kritik, tada ćemo čuti nešto, što još nijesmo čuli od katoličkog svećenika; prihvati li drugi, tada ćemo čuti, što još do sada nijesmo čuli od nikoga, da su naime parabole historija. Ako li g. kritik prigrlji treću točku, tim će priznati, da sve ono, što je pisao, nije ni sam znao, što je pisao; kao što i čitava ona kritika nije drugo no aglomerat bombaških riječi, djetinjastih ispada; gdje nema ni stalnih principa, ni logične sveze, ni valjanih zaglavaka, ni elementarne teološke naobrazbe.

Ovo je moj indirektni odgovor na prvi izvadak g. kritika.

Direktan odgovor je ovaj: *Apsurdum est*, da se može izvesti, da »hagiografi nijesu namjeravali u svojim spisima učiti nešto«, odatle što: »hagiografi nijesu namjeravali samo u nekim slučajevima«. Bit će stvar stara, koliko se hoće Aristotelov »*Organon*«; ali nije još niti ostarjela, pa niti zastarjela nauka pred još nepomućenim umovima, a ta je nauka, da »*a particulari ad universale non valet illatio*«. Nauka, koja do napokon nije ni Aristotelova ni Platonova, već zdrava razuma.

Evanđelist Luka (da ostanem kod istih primjera, koje sam navo), govori o mazanju Marije Magdalene. Luka nam ne

misli kazati, gdje se je ta historijska činjenica zgodila, da li u Galileji ili u Judeji, niti kada se je zgodila: to jest ne misli nam kazati fakat ni geografski ni hronološki. Smije li se odatle zaglaviti ovako: Luka u svojim spisima (Evang. i Aktima) ne namjerava nas podučiti u historiji i hronologiji? Luka, (a to isto neka se kaže i o drugim hagiografima), gdje hoće da nam kaže historiju i hronologiju, tu nam je i kaže i istinu kaže, gdje pak ne namjerava, tu nam je i ne kaže, a ne kako gosp. Sović govori: tu nam je ne kaže po istini, to jest, što nam tu kaže, krivo kaže.

Na drugi izvadak gosp. Sovića ja sam već na drugomu mjestu odgovorio. Ovdje dodajem neke kratke opaske. Apsurd je reći, da je jedno te isto kazati: »hagiografi nijesu namjeravali kazati nam jednu činjenicu hronološki« i reći: »hagiografi nijesu namjeravali kazati nam po istini historiju i hronologiju«. Tko ne namjerava, taj i ne kaže, tko ne namjerava kazati po istini, taj namjerava kazati po laži. Terminus correlatus izreke: kazati po istini jest rečenica: »kazati lažno; a terminus correlatus rečenice »kazati« jest riječ »ne kazati«.

Drugim riječima. Tko ne namjerava kazati, taj namjerava ne kazati; a tko ne namjerava kazati po istini, taj namjerava kazati po laži(lažno).

4. Zaglavci gosp. kritičara.

Gosp. Sović iz svoja dva prigovora, koja sam ja prošetao i pokazao koliko vrijede, izvodi neke zaglavke. Na ove zaglavke evo se ovdje osvrćem.

Zaglavci su gosp. Sovića ovi:

1. Pridjevajući — piše gosp. Sović — odnosno suponujući namjeravanje ili, što je još gore, stanovito nenamjeravanje u spisima sv. knjiga hagiografima = ljudima, niječu (moji principi), da je Bog vere auctor sv. knjiga. — Ovo je prvi zaglavak g. Sovića. (vd. »B. S.« str. 51.).

Na ovaj zaglavak odgovaram: Falsum est. Razlog je tomu, što g. Sović kaže se tim, da nema nikakova pojma o inspiraciji sv. knjiga niti o rečenici: »Bog je vere auctor sv. knjiga«.

Gosp. Sović rekao bih da nema pojma o inspiraciji. Inspiracija je — utjecaj Božji, kojim Bog illustrat intellectum et movet voluntatem hagiographi ut ipse scribat, quæ Sp. Sanc. vult ut scribat«.

Kada Bog utječe (moveret) na volju hagiografa, ne utječe za drugo, već da je odluči na nešto i da ona namjerava nešto; i da svoju namjeru u djelo izvede, naime da napiše ono, što Bog ilustrujući njegov um (da ne bi pogriješio) hoće da napiše. Ovo je nauka o inspiraciji.

Gosp. Sović isključuje namjeravanje i ne namjeravanje u hagiografima. A odatle slijedi:

a) Tim biva uništena voluntas in hagiographo jer se voluntas ne može pojmiti niti može biti bez namjera i odluka: nestane li u čovjeku potentia, da se može odlučiti na ovo ili ono, da namjerava ovo ili ono, da u njemu nastanu »actus imperati«, u njemu nestaje i voluntas. Hagiografi pod utjecajem Božje inspiracije nijesu ostali osakaćeni ljudi sine intellectu et voluntate i ako im je bio »illustratus intellectus et mota voluntas.«

b) Uništujući u hagiografima »voluntatem«, tim odluke i namjere, hagiografi ne bi se bili odlučili da nešto napišu, dosljedno ne bi bili ništa ni napisali, jer se čovjek bez volje ne može odlučiti na nešto: i mi ne bi sada imali napisanih sv. knjiga.

c) Slijedi, u slučaju, da su hagiografi nešto napisali, mogli su to napisati u ovoj jedinjoj apsurdnoj hipotezi. A ta je, da je Bog u hagiografe mjesto njihove volje, koja izravno preko motornih živaca utječe na tijelo čovječje i daje mu kret, prelio neki novi fluid, koji je utjecao na motorne živce, a ovi opet na mišice, mišice pak na calamus et attramentum, pa su se tako napisale Sv. Knjige. — O ovom novomu fluidu trebalo bi da nas g. Sović pouči pobliže.

d) Ovim gosp. Sović kaže, da nije ispravna sveopća nauka teologa, koji uče, da je inspiracija: »influxus quo Deus movet voluntatem«, a ne uče: »influxus cuiusdam fluidi quo nervi moventur motores.«

e) Napokon gosp. Sović ovim hoće da popravi Encikliku »Providentissimus«, koja piše: »ipsos (hagiographos) noluisse docere homines«, to jest: hagio-

grafi nijesu namjeravali (htjeli) učiti ljude i da onaj, koji se drži nauke »Providentissimus«, taj niječe, da je »Deus vere auctor Sv. Knjiga, jer Enciklika priznaje u hagiografima voluntatem, dosljedno namjere i odluke, a tko priznaje u hagiografima namjere i odluke, taj poriče, da je Bog vere auctor Sv. Knjiga.

2. Drugi je ispravak gosp. Sovića ovaj:

»Suponujući, da ima u Sv. Pismu stvari, koje nam nijesu korisne za spasenje, stoje u očitoj protimbi (kontradikciji) sa sv. Pavlom, koji jasno uči, da je čitavo Sveto Pismo korisno za spasenje.« (v. B. S. str. 51.)

Odgovaram na ovaj zaglavak ovako:

Biblija govori o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje (o tom sam već na šire govorio na drugom mjestu), a to nije u kontradikciji ni sa sv. Pavlom, ni s naukom, da je Biblija korisna za spasenje. — U kontradikciji sa sv. Pavlom bila bi propozicija: »Biblija nije korisna za spasenje«, a nije u kontradikciji rečenica: »Biblija govori i o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje«, kako to stoji napisano u momu drugom principu, a ne kao što gosp. Sović piše: »Ima stvari u sv. Pismu, koje nam nijesu korisne za spasenje«. Stoga:

a) Ta je kontradikcija u glavi samo onoga, koji identifikuje ove dvije rečenice: »govoriti o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje« i »učiti nešto, što ne spada na naše spasenje«. O ovom je bilo na drugom mjestu govora.

b) Ta kontradikcija nije u stvari, nego u glavi samo onoga, koji misli, da je predmet, o komu libertinci govore, kao na pr. o Bogu, o vječnom životu, o ljudskom duhu itd., stvarima, koje spadaju na naše spasenje, sve jedno, što i ono, što libertinci uče o tim stvarima.

c) Ta kontradikcija nije u stvari, već u pameti onoga, koji misli, da je jedno te isto i »blasphemiae, stupra, homicidia impiorum, o kojima govori Biblija i ono, što hagiografi govore o tim i sličnim stvarima; kontradikcija je u pameti onoga, komu su stvari jednake vrijednosti i »Lex lata in monte Sina« i »zdjelica leće« (kao stvar), što

dade Jakov bratu svomu Esau; da su stvari, koje spadaju jednako na naše spasenje i »rep Tobijina pseta« (kao stvar) i »quando orabas cum lacrymis et sepeliebas mortuos et derelinquebas prandium tuum et mortuos abscondebas per diem in domo tua... et quia acceptus eras Deo, necesse fuit ut tentatio probaret te« (Tob. 12.), da je svejedno i »Sermo montanus« i Pavlova »penula« itd.

d) Kontradikcija je u glavi g. Sovića, a ne u samoj stvari, jer sastavljači Enciklike »Providentissimus«, pa i Leo XIII., koji je potpisao i u ime svoje tu Encikliku promulgirao kršćanskomu svijetu, bili su ljudi više nego obične inteligencije i šire bogoslovne nauke, pa nijesu vidjeli tu kontradikciju, koju je prvi iznašao g. Sović izmegju nauke »Biblija nam je korisna za spasenje« i nauke Enciklike, koja uči, da hagiografi kadikad govore o stvarima, koje ne spadaju na naše spasenje.

3. Treći izvadak gosp. Sovića ovako glasi:

»Tvrdeći, da nas hagiografi nijesu namjeravali istinito poučiti o stvarima, koje falso supposito nijesu korisne za spasenje, uvlače implicate lažne izvještaje u pogledu takvih stvari u Sv. Pismo, što opet stoji u opreci s naukom Sv. Crkve, da je cijelo Sv. Pismo sa svim pojedinim čestima prosto od svake bludnje ili pogrješke«. (v. B. S. str. 52.)

Odgovaram: Iz mojega principa, što sam uzajmio iz Enciklike »Providentissimus«, a ova iz sv. Augustina, kako sam ja to na drugom mjestu pokazao, a taj je princip: »Hagiografi nijesu namjeravali učiti nas, što ne spada na naše spasenje«, nije u oprečnosti sa naukom Crkve, koja uči »S. Scriptura est immunis a quovis errore«.

Oni pak, koji govore, da rečenica: »hagiografi nijesu namjeravali poučiti nas« sve isto znači, što i rečenica: »hagiografi nijesu namjeravali istinito poučiti nas«, hoće da dovedu Encikliku u oprečnost sa naukom Crkve i sa naukom same Enciklike, koja uči, da je sv. Pismo: »immunis ob errore«. Oni, a ne ja, uvlače

implicite lažive izvještaje u Sv. Pismo, jer ako pristanu uz Encikliku i svoje tumačenje »nepoučavati« isto je, što »ne poučavati po istini«, valja da pristanu, da mogu biti errores u Sv. Pismu; ako li pak čitavu Encikliku zabace, tada valja da zabace i njezin nauk »Scriptura est immunis ob errore«, pa tim da pristanu, da u Bibliji mogu biti »errores«.

4. Četvrti je izvadak g. Sovića ovaj:¹

»Po nauci Sv. Pavla takvih stvari, koje ne bi bile korisne za spasenje, nema u Sv. Pismu, ostaje prva tvrdnja drugoga principa, da mi možemo hagiografe, kad pišu o takvim stvarima, i ne shvatiti — bespredmetna.« (v. B. S. str. 52.)

5. Peti je izvadak g. Sovića ovaj:

»Mi niti trebamo niti možemo takvo shvaćanje ili neshvaćanje naći u oprečnosti s drugim naukama..., jer ako takvih stvari nema u Sv. Pismu, onda niti ih mi možemo neshvaćati.«

Odgovaram: 1. Ja sam na drugom mjestu pokazao, da u Bibliji imade stvari, a to je nauka »Enciklike« i Tridentin. Sabora, koje ne spadaju na naše spasenje, a ipak hagiografi o njima govore, i ono, što o tim stvarima govore, dobro je i korisno nama za spasenje. Stoga, što sam na drugom mjestu govorio, suvišno je da ponavljam.

2. Dodajem samo neku opasku, koja će stvar obasuti novim svjetlom. Zatražio bih od gosp. Sovića, da mi odgovori na neke moje upite.

¹ Po svoj prilici iza kako je g. kritičar objelodanio u »Bog. Smotri« svoju kritiku, imade ga biti tko god usmeno upozorio na njegove pogriješke, neispravnosti itd. Stoga ja nalazim u II. br. »Bog. Smotre«, gdje nastavlja svoje pisanje, te on opozivlje neke tvrdnje, koje je iznio u I. br. »Bog. Smotre«. On dakako ne opozivlje izriječkom, već kao da to pita tok njegovoga raspravljanja, povraća se natrag, te što je u I. br. kazao bio, da u Bibliji ne ima stvari, koje ne spadaju na naše spasenje, sada u II. br. priznae obrnuto: netko mu je prišapnuo onu distinkciju Tridentin. Sabora: »res quae ad fidem et mores spectant«. On inače — kako se razbire iz njegova pisanja — nije ni to shvatio kako treba: odakle se vidi, da mu fali najelementarnija teološka nauka. Osim što je on priznao u II. br. B. S., obara sam četiri svoja zaglavka, o kojima ja ovdje sada govorim. Ovdje za sada dosta. Doći će i na to red.

Poznat je iz povijesti glasovita prepirka između nekih teologa i astronoma Galileo-Galilei u pogledu heliocentričnog našeg planetarnog sustava. Ti teolozi pobijali su nauku Kopernikovu, koju je branio, učio, novim dokazima podupirao Galileo o heliocentričnom našem planetarnom sustavu. Oni su je pobijali i kušali da dokažu neistinitom, što više, protivnom Sv. Pismu, pozivajući se na neka svjedočanstva Biblije, naročito na svjedočanstvo Jozuje, koji bijaše — kako knjiga njegova kaže — jednom prigodom zaustavio sunce u svomu dnevnomu ophodu oko zemlje.

Imajući pred očima ovu historijsku činjenicu, tražim od gosp. Savića ovo:

Jesu li ti teolozi upravo shvatili, to jest, jesu li zbilja hagiografi htjeli kazati i zbilja kazali ono i onako, kako su ti teolozi shvatili? Ako mi gosp. Savić odgovori, da su ti teolozi zbilja upravo shvatili hagiografe, tada tim g. Savić stavlja u opreku Bibliju, koja — prema tumačenju tih teologa — meće zemlju a ne sunce u središte našega sistema planetarnoga, i znanost, koja meće sunce, a ne zemlju. Tim dalje g. Savić kaže, da je neosnovan, kriv, pogriješan njegov zaglavak, koji on izvagja, a taj je: »Mi niti trebamo niti možemo takovo shvatanje ili neshvatanje naći u oprečnosti s drugim naukama.«

Ako li pak g. Savić odgovori: ti teolozi nijesu shvatili, naopako su protumačili hagiografe, tada ostaje laživ njegov izvadak drugi, koji glasi: »mi se ne možemo prevariti, jer ne budući u Bibliji stvari, koje ne spadaju na naše spasenje, mi se ne možemo niti prevariti; fali nam substrat, predmet.

Pitam dalje g. Savića: Da li je sunce, mjesec, zemlja itd. kao stvari, da li je fizička nauka u atrakciji, gravitaciji, centrifugalnoj i centripetalnoj sili, o uzroku rotacija, inkandescencije, ohladnjivanja, o naravi svijetla, a eliptičnom ophodu planeta itd., nauka, koja spada na naše spasenje.

Ako mi g. Savić odgovori: da i predmeti, kao predmeti, pa i nauku o njihovoj »intima constitutione« spada na naše spasenje, tada su hagiografi govoreći o suncu, zemlji, mjesecu itd. morali nešto o tim pitanjima poučiti ljude, barem onoliko, koliko je trebalo za ljudsko spasenje. Dosljedno valja reći,

da je Jozuje u svojoj knjizi govoreći o ophodu sunca okolo zemlje zbilja htio kazati i u istinu kazao, da je zemlja centrum, a da je sunce trabanat naše zemlje, a to stoga, jer je to nauka, koja spada na naše spasenje. U ovom slučaju teolozi, koji su pobijali teoriju Galileovu, pravo su shvatili hagiografe; a tim bi Biblija bila u kontradikciji sa znanosti, koja je dokazala, da je sunce centrum, a ne zemlja, našega planetarnoga sustava.

Ako li pak g. Sović odgovori, da sunce, mjesec, zemlja itd. kao stvari, pa niti nauka »de intima eorum constitutione« nijesu niti stvari, niti nauka, koja spada na naše spasenje, tada valja da prizna g. Sović, da imade u Bibliji stvari, o kojima ona govori, koje ipak ne spadaju na naše spasenje.

Ovdje svršavaju zaglavci gosp. kritičara.

Gosp. je kritičar postavio prvi svoj punktum, a to su njegove riječi: »Tako eto glase dva principa (o. Talijski) u svijetlu nauke Sv. Crkve.«

Prama onomu, što sam ja do sada dokazao, taj punktum gosp. kritičara imao bi glasiti ovako: tako eto glase dva principa o. Talijski: a) u svijetlu nepoznavanja nauke, što je u Enciklici »Providentissimus«, b) u svijetlu apsurdnih zaglavaka, c) u svijetlu ignorancije nauke o »inspiraciji«, d) u svijetlu svojevoljnih dometaka, e) u svijetlu inkriminacija protiv o. Talijski, a te su inkriminacije: 1. da je on grdno mistificirao Encikliku »Providentissimus« i sv. Augustina, 2. da je on lukavo gradio svoje dvolične principe, ne bi li tako možda zavarao druge, 3. da o. Talijski upotrebljava svoju inteligenciju, da druge zavede; a budući da o. Talijski naumice ambigue govori, sličan je »demoni«, jer »Daemonis ingenium est ambiguo loqui« (vd. »B. S.« str. 162.).

(Nastavit će se.)

